

УС(Хак)
А52

АЛТЫН АРЧОЛ

АБАКАН—1957

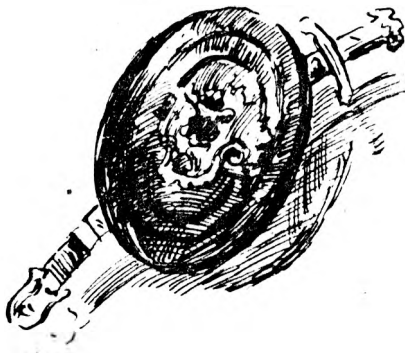
КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

нач _____

X С(Хак)
А52

АЛТЫН АРЧОЛ

ЧОПН НЫМАГЫ

Хак. обл.
БИБЛИОТЕКА

ХАКАСИЯДАҒЫ КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
АБАКАН—1957

Азыраанда ада пїлбес, эміскенде іче пїлбес орай частығ харындас-пиче чуртаптырлар. Чачазы—читі частығ, тунъмазы—ўс частығ. Хабырғаданъ хайызар чағыннары чоғыл оларнынъ, тустанъ турызар туғаннары чоғыл. Ады-солазы чох ир паланынъ мўнченъ чалғыс ады пар полтыр.

Пїрсінде харындас-тунъма, танъари усхун парып, чатчатханнарында, табан тазылааны истїле тўскен. Хыс пала, тура хонып, иб чарығынанъ пахлапча.

Көрзе, пуларзар ікі алып килчелер. Ибге читкенер. Ат палғачанъ алтын теекке аттарын палғап, алыптар ибге кірчелер. Изен-минді пиріскен соонда, ол ікі алып оолахха чоохтапчалар:

— Атхан ух айланмачанъ, алып кізі чалтанмачанъ. Піс ырахтын килген алыптарбыс. Пісті синзер чир ұстүндегі читон хан, читон алып ыстылар. Чир алтынанъ ханға тоспас Ирлік-Айна сых килтір. Ол айна чонны хырча ба хайдағ. Ханнар, алыптар сині Ирлік-Айнананъ харбас көрзін тіпчелер. Синненъ пасха ағаа сыдачанъ алып чоғыл.

Оолахтынъ чачазы харах чазын хан итче, пурун суун пус итче—тунъмазын ыспинча.

— Ол ам даа кічіг, андағ харбастарға пилі хатхалах, холы тығалах,—тіпче.

Оолах чачазын истерге дее хынминча.

Изінъ иртібісті бе, чачанъ?—тидір ол.—Чир ұстүндегі чон чахсы, читон алып хығыртыпчатханда, хайди парбачанъ?

Оолах сала манъзыри адын тутхан,

ибіре пазып, изер салған; хости пазып, холлағ тартхан; ізенъее пазып, изер түбіне одырыбысхан. Чачазы аттынъ тініненъ хапхан, харындазын хучахтапча.

— Мині хада апарбас ползанъ, пір дее чирге позытпаспын!—тидір.

Оолах өкпеленгеніненъ, тінін суура тартып, атха хамчы саап, пичезін сала типсетпин, алып чахсыларнынъ соонанъ күс салыбысхан.

Ўр парғаннар, ас парғаннар олар. Талай хазында арғалығ сынға чиде түскеннер. Көрзелер, талай хазында чир үстүндегі читон хан, алыптарнынъ чахсылары чыылысхлап партырлар.

Арғалығ сыннынъ үстүнде Ирлік-Айна чатча. Ибіре хырин ол сиргек көрче, хулағына ая салып тынънапча. Ол тигірге көрзе, пулуттар хызарып иртіпчедір, чирзер көрзе, көк от чалыннанып көйчедір. Тағ чағазында чир алтыннанъ читі айна пахласчалар; өрініп, хатхырызып, сыбырасчалар.

Ўс частығ оолахты көр салып, Ирлік-Айна хатхыр салыбысхан:

— Ах тасхылданъ ах пора—килер тееннері—ах хозан полған ноо, азыр тирекче алып килер тееннері--азайлығ пала полған ноо.

Ўс частығ ир пала, айна чарымынынъ ачығ тіліне ачырғанып, аттанъ тўзе сегіріп, чатчатхан Ирлік-Айнаны наахтап чөре халған.

Ирлік-Айна, тура хонып, олахха удур чапсынған. Улуғ тудыс пасталып, ўс кўн иртіп парды. Айнанынъ кўзі артых таа полза, оолахтанъ азын полбинча. Төр-тінчі кўнінде оолахтынъ кўзі, хозылып, ыырчынинанъ тинънес парған. Оолах арғалығ сыннынъ ўстўне сығарға харас чөредір, айназы, тізенъ, тағ алтынзар тартыпча. Олған кізінінъ сўмезі читпеді ни зе алай алчаас полған ма, кем пілер анзын. Ам улуғ тудыс, улуғ хабыс арғалығ сыннынъ алтында, чалбах талайнынъ хазында парча.

Ай алызып, чыл чылысчададыр, че улуғ кўрестінъ тоозылчаа пілдірбинче. Читі айна, чир алтынанъ пахлап, читон хан, читон алып, хости тура көріп, хай-

хасчададырлар пуларға. Чир пөзігі арғалығы сын, орнында тур полбин, оланънас турадыр; талай төдір чайхалып, чарынанъ азып, чазаа чайылча. Албаты чахсы чон, суғданъ тизіп, хадарған малынанъ тағларзар сыхчададыр. Суға хызыл ханнанъ хара хан хозылып ахча. Хызыл хан хара ханнанъ даа, суғнанъ даа поралызар чоғыл.

— Арығ хызыл хан—алып оолахтынъ ханы, хара хан—айна ханы,—тіпчелер алып-күлүктер.

Пола-пола хара хан көп полыбысхан. Ирлік-Айна, азахтанъ ас пазып, аянанъ көп таянып пастабысхан. Ёр бе, ас па полғанда, орай частығ алып кізі, одыра тўзіп, Ирлік-Айнаны хол узына көдірібіскен. Арғалығы сыннынъ ўстўнде, ўс хати пулғап киліп, хара чирге нари тастаан. Ас пилін азыр полбин, чабал тынынъ ўс полбин чөреенде, оолахтынъ ады, кізі тіліненъ тілленіп, чоохтапча:

— Ирлік-Айнанынъ кизін тиргізінде арчымах пар. Ол арчымахта он ікі пастығыр сыр чылан. Ол анынъ тыны полар.

Оолах, Ирлік-Айнанынъ адынзар пастыр киліп, кизін тиргідегі арчымағын аза тартарынанъ, он ікі пастығ чылан сыылабинанъ сых килген. Оолах ол чыланнанынъ он ікі пазын үзе сабарынанъ, Ирлік-Айна өстеп, өл чөрібіскен. Ирлік-Айна өлеріненъ, читі айна чир алтына кір чөрібіскеннер.

Талай орнына кірген, албаты чон хадарған малынанъ айланча.

Читон аймах алыптар, арғал чахсы чон өрінісчелер. Оолахты алғап-сулғап Алтын Арчол тіп, анынъ пичезін Алтын Кёок тіп адап салғаннар.

Оолахты позытпин, хада чуртирға сурынча албаты чон чахсы.

Оолах пичезінзер кизи ысча. Хазых, тіріг чуртаан полчам тіп чоохтап парарға чахыпча. Позынзар көзерге алдыртча.

Үр бе, ас па полған, ол кизи, айлан киліп, чоохтапча:

— Ибденъ сыхчадып, син аны атнанъ урундыртырзынъ. Алтын Кёок анъдарылған чирде сала тыннығ чатхан. Ам,

синінъ хазых, тіріг полғанынъны піл салып, онъдайлан парған.

Ол арада Аязын-Хоо тіп хыс пала полтыр. Ол, аар айланза, ай осхас, пеер айланза, кўн осхас, сіліг, чалахай полтыр. Мында, айланып, хайыныс чөреен чон пу чағында андағ сіліг хысты көрбеен полтырлар. Алтон хан, алтон алып Аязын-Хооны Алтын Арчолға пирерге чарат салып, ам улуғ той итчелер. Чағынғы чон чазағ килген поладыр пу тойға, ыраххызы ат хостап кил турлар. Тооза пасха чахсы

чон, толғалызып, көглес турадыр пу тойда...

Тоғыс күн паазында, тостағызы тоозылып, хазандағызы хахталған туста, прай алыптар Алтын Арчолны постарынынъ пазы идіп, Алтын Көөкті пуларнынъ чиріне, постарынзар көзір килгеннер.

Алтын Арчол Аязын-Хоо ипчізіненъ мында чуртап-мөтеп халған. Алтын Көөк чачазы, хости чурт салып, чуртап парча.

Арға чоннынъ чуртына айна кірбес пик полды, илбек чоннынъ хониина илег кірбес истіг полды.

Каз. обл.
Библиотека

Паазы 20 ахча

АЛТЫН АРЧОЛ

Хакасская народная сказка

Редактор *А. Г. Кизликова*

Художественный редактор *А. П. Мокеева*

Технический редактор *В. Ф. Ильина*

Корректор *А. Г. Булыкина*

Издательство 1967 г. Тираж 1000 экз. Цена 20 коп.
Тел. 200-111. Заказы № 25

Советская Хакасия, г. Абакан.